

ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Амбросов В.Я. д.е.н., професор,
Харківський національний технічний університет
сільськогосподарства імені Петра Василенка*

Розглядається питання зв'язку трансформаційних процесів в аграрній сфері та відтворення виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

The question of connection of transformation processes in an agrarian sphere and recreation of production potential of agricultural enterprises is examined.

Постановка проблеми. До 2020 року рівень виробництва валової продукції сільськогосподарства повинен досягти 185 млрд. грн., з них рослинництва 102 млрд. грн., тваринництва – 83 млрд. грн., у тому числі сільськогосподарськими підприємствами відповідно на 87,1; 44,2 і 42,9 млрд. грн., рівень зростання валової продукції складе 1,82 рази, а у сільськогосподарських підприємствах 1,90 рази [1].

Такі високі обсяги виробництва продукції можуть бути реально забезпечені за рахунок тісного поєднання трансформаційних процесів підприємств і створення умов відтворення виробничого потенціалу на сучасній технологічній і технічній базі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням відтворення виробничого потенціалу в сільськогосподарських підприємства значну увагу приділяли Я.К. Білоусько, Г.М. Підлісецький, Т.Г. Маренич, Ю.Я. Лузан, О.А. Луценко та інші [2,3,4,5,6].

Разом з тим невирішеними залишаються дослідження системного відтворення основних засобів у зв'язку з трансформацією сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Розкрити зв'язки трансформаційних процесів сільськогосподарських підприємств та доцільність відтворення виробничого потенціалу для інтенсифікації та підвищення ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною ланкою національної економіки є підприємства. Сільськогосподарські підприємства розвивались і розвиваються в організаційно-економічному та соціальному напрямках, які не завжди були рівнозначними. У соціалістичній економіці переважали соціально-економічні аспекти розвитку підприємств, при переході до ринку - організаційно-технологічні з чіткою спрямованістю на ринкові вимоги. Організаційно-технологічна складова тісно пов'язана з інноваційним та інвестиційним формуванням матеріально-технічної та технологічної бази сучасних підприємств. Соціально-економічний розвиток в сучасних умовах суттєво змінився в напрямку формування нових виробничих відносин, які ґрунтуються на приватній власності на засоби виробництва та землю. У

будь-якому суспільстві незалежно від політичної спрямованості підприємства схильні до диспропорцій, кризових проявів, спаду і піднесенню, ризиків, втрати конкурентоспроможності, банкрутства. Тому підприємство різної форми власності і господарювання як економічна категорія повинно забезпечити пропорційний, збалансований розвиток.

У радянські часи державна політика спрямовувалася на зміцнення матеріальної бази сільськогосподарських підприємств технічними і технологічними засобами виробництва. Тут відбувалося створення великих спеціалізованих підприємств, оснащення їх технологічним обладнанням, тракторами, комбайнами, сільськогосподарськими машинами вітчизняного виробництва.

Водночас активно розвивались підприємства інфраструктури з обслуговування сільського господарства – технічного, хімічного, меліоративного, будівельного, кормобіологічного, комунального тощо. Процеси кооперації, агропромислової інтеграції були тісно пов'язані з діяльністю сільськогосподарських підприємств. Це дозволило за наявності певних недоліків у взаємовідносинах переробним підприємствам мати надійну сировинну базу, а сільгосптоваровиробникам – достатній рівень рентабельності продукції. У трансформаційній період міжгалузеві зв'язки порушилися; спеціалізація, кооперація і агропромислова інтеграція змінилися за формою і змістом. Сільське господарство стало більш самостійною підприємницькою галуззю, але практично ізольованим від I і III сфер АПК, які не враховують інтереси селян. Такий підхід забезпечив кризову ситуацію: підприємства I сфери втратили споживача своєї продукції, а третьої – вимушені були різко скоротити обсяги виробництва продукції переробки. На вітчизняний ринок у значних обсягах почала надходити іноземна техніка та імпортна продукція переробки. Все це потребує більш чіткої і цілеспрямованої державної політики підтримки усіх сфер АПК не тільки грошима, а й щодо сприяння більш повного використання інноваційного, інституціонального, нормативно-правового потенціалу, та іншого «безкоштовного» втручання по стимулюванню сільгосптоваровиробника.

Перманентні диспропорції в розвитку сфер АПК, диспаритет цін природно призвели до звуженого відтворення у сільському господарстві України. У новоствореній додатковій вартості постійно скорочується частка аграрної сфери: 2001 р. – 16,3%, 2005р. – 10,4%, 2009р. – 8,2%.

При встановленні необхідних пропорцій і взаємозв'язків в агропромисловому комплексі країни, галузь і сільськогосподарські підприємства головну увагу повинні приділяти інтенсифікації виробництва за рахунок раціонального використання всіх ресурсів, основних засобів і землі. Ефективність цих головних складових виробничого потенціалу прямо залежить не лише від кількості та якості техніко-технологічного забезпечення, а й від організаційних факторів побудови підприємств, на яких здійснюється використання землі, праці, капіталу, чинників підприємницької діяльності та соціальної відповідальності людей. Важливими є фактори організаційного вдосконалення галузевої і виробничої структур, визначення спеціалізації з урахуванням довгострокової кон'юнктури ринку. Сучасний стан розвитку сільського

господарства і вирішення завдань, які поставлені перед галуззю на перспективу, вимагають системного і послідовного зміцнення матеріально-технічної бази, на яке потрібно десятиріччя. Аналіз зростання основних засобів у сільськогосподарських підприємствах України в дореформений період (1966-1990 рр.) свідчить про послідовне збільшення вартості як усіх основних засобів, так і сільськогосподарського призначення. Розширене відтворення основних засобів у цей період сприяло послідовному збільшенню валової продукції. Щорічний приріст валової продукції за 25 років коливався від 0,3% (min) до 43% (max), при середньому 3,9%. Навпаки, постреформений період характеризувався постійним скороченням основних засобів в аграрному секторі. З 1996 по 2009 роки основні засоби в сільськогосподарських підприємствах області скоротилися в 1,8 рази. Скорочення основних засобів супроводжувалось зменшенням обсягів виробництва продукції сільського господарства. Порівняно з 1990 роком її рівень в 1996 році склав 47,5%, 2000 р. – 27,7%, 2005 р. – 37,0%, 2009 р. – 38,9%. Аналіз індексів валової продукції сільського господарства за 1966 – 2009 роки показав, що з послідовним зростанням фондозабезпеченості щорічний приріст продукції спостерігався у 65% періодів, а починаючи з 1991 року, коли відбувалося зниження фондозабезпеченості, – тільки у 40% періодів, в 60% мало місце зменшення виробництва валової продукції. Послідовне формування основних засобів прямо впливає на виробництво через створення умов для ритмічної роботи підприємств і досягнення ними високих кінцевих результатів.

Для сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання необхідно не тільки забезпечити загальний рівень основних засобів, а водночас досягати доцільної структури, яка повинна враховувати спеціалізацію підприємств, їх галузеву структуру, структуру посівних площ, сівозміни, поєднання землеробства і тваринництва тощо. Формування основних засобів повинно відповідати програмі виробництва продукції залежно від кон'юнктури і підвищення конкурентоспроможності.

Але, як свідчить аналіз, рівень виробництва базової для попиту і продовольчого ринку, переробної промисловості продукції суттєво скоротився. Відносно 1990 року рівень виробництва у 2009 році цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Харківської області скоротився і становив 19,9%, картоплі - 5%, овочів - 11,5%, плодів, ягід - 1%, молока - 15,9%, м'яса - 25,3%, вовни - 2,3%, яєць - 81,0%. В господарствах області увага приділяється переважно культурам з високим рівнем механізації, на які впливає підвищений попит, та тим, що сприяють одержанню високого доходу і прибутку. Але моноспрямованість підприємств не забезпечує ані належного рівня продуктивності праці, ані скорочення ресурсоемності продукції, підвищення її рентабельності. Якщо рівень рентабельності в 1990 році складав зерна 308,5%, то в 2009 р. - (- 6,6%), відповідно рентабельність соняшнику - 255,2 і 45,5%, цукрових буряків - 48,1 і (- 11,05%), плодів - 53,0 і 5,2%, молока - 44,2 і 3,95%, м'яса ВРХ - 20,6 і (- 38,3%), м'яса свиней - 19,5 і (- 11,5%), яєць - 29,2 і (- 1,6%), вовни - 3,4 і (- 64,1%).

Формування основних засобів у сучасних господарствах йде переважно за рахунок власних коштів та використання кредитів. Основні інвестиції спрямовуються на придбання техніки. При цьому на придбання вітчизняної техніки (нової) сільськогосподарські підприємства Харківської області спрямовують 21,7% коштів, придбання іноземної - 78,3%. Природно спрямованість інвестицій на придбання технічних засобів сприяє їх підвищенню в загальній сумі. По питомій вазі засобів механізації райони області розподіляються таким чином: до 40% – 22,2%, 40,1 - 50,0% – 18,5%, 50,1 - 60% – 40,7%, понад 60% – 18,6%. У ряді районів питома вага засобів механізації перевищує 80%. Якщо раніше оптимізація основних засобів пов'язувалась зі спеціалізацією господарства і забезпеченням необхідних обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, то нині розмір основних засобів та їх співвідношення значною мірою залежать від короткострокової ринкової кон'юнктури. При цьому підвищення засобів механізації у структурі основних засобів не означає задоволення в їх потребі для виконання робіт в оптимальні строки. За роки трансформації кількість тракторів в господарствах області скоротилася в 2,7 рази, зернозбиральних комбайнів - в 2,5 рази, кукурудзозбиральних - в 5,8 рази, бурякозбиральних - в 2,8 рази, кормозбиральних - в 5 разів, агрегатів для доїння корів - в 6,1 рази. Забезпеченість сільськогосподарських підприємств Харківської області від технологічної потреби складає: по тракторах - 72,9%, зернозбиральних комбайнах - 65,8%, іншій сільгосптехніці - 65-80%. Тобто, має явне протиріччя між підвищенням питомої ваги засобів механізації по вартості та їх наявністю в натурі. З цього можна зробити висновок про те, що і надалі питома вага засобів механізації в сучасних агроформуваннях буде зростати. Але це може призвести до збільшення частки засобів короткострокового використання, що знизить їх ефективність використання, підвищить собівартість продукції та скоротить доходи підприємств. Тому при формуванні матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання слід виходити з того, що всі вони повинні мати раціональну галузеву структуру - обов'язкове поєднання рослинництва і тваринництва, систему польових, спеціальних, кормових сівозмін. Галузева і виробнича структури повинні бути зорієнтовані на довгострокову кон'юнктуру ринку, що є визначальною умовою формування основних засобів, їх послідовного комплектування у часі з врахуванням фінансових можливостей підприємств.

Як показують розробки, потреба в основних засобах для підприємств різних організаційно-правових форм зі збалансованою галузевою структурою в розрахунку на 100 га сільгоспугідь складає 2,2-2,3 млн. грн, фермерських господарств – 3-3,1 млн. грн. Такий рівень відповідає фондозабезпеченості господарств європейських держав, де агрокомплекс працює стабільно і високоєфективно. При цьому в структурі основних засобів близько 55% повинні займати будівлі та споруди, 35% - засоби механізації. Процес відтворення виробництва повинен забезпечувати накопичування коштів для оновлення основних засобів. У кругообігу капіталу майнові частки робітників не повинні зникати, навпаки вони мають зростати. Це створить умови для підви-

щення зацікавленості власників майна в ефективному його використанні як капіталу, спрямованого на одержання доходів і прибутку.

Висновки. Формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання повинно враховувати необхідні трансформації які спрямовані на створення раціональної галузевої структури обов'язкове поєднання рослинництва і тваринництва. Галузева і виробнича структура повинні бути зорієнтовані на довгострокову кон'юнктуру ринку, що є умовою формування основних засобів з врахуванням часу і фінансових можливостей. Потреба в основних засобах для підприємств різних організаційно-правових форм зі збалансованою галузевою структурою в розрахунку на 100 га сільгоспугідь повинна складати 2,2-2,3 млн.грн. це відповідає фондозабезпеченості господарств європейських держав, де агрокомплекс працює стабільно і ефективно.

Література:

1. В.Я. Месель-Веселяк «Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні» / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – №3. – 2011. – С. 9-16.

2. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Я.К. Білоусько, А.В. Бурилко, П.А. Денисенко [та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 132 с.

3. Підлісецький Г.М. Підвищення рівня фондоснащеності аграрного виробництва як основа зростання його ефективності / Г.М. Підлісецький, М.М. Могилова // Економіка АПК. – 2009. - №12 – С. 21-28.

4. Білоусько Я.К. Інвестиційне забезпечення техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2007 - №6. – С. 32-35.

5. Амбросов В.Я. Відтворення та ефективне використання основних засобів: монографія / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич, О.А. Луценко. – Харків.: «Місьдрук», 2011 – 231 с.

6. Лузан Ю.Я. Відтворювальні процеси в агропромисловому комплексі України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 39-44.